

Trócsányi Zoltán nyolcvan éves

DEZSÉNYI BÉLA

Személyét már a családi anamnézis is a magyar könyvtörténet tengelyébe állítja. Kisvárosi könyvkereskedő volt az édesapja — kiemelésre érdemes képviselője egy olyan típusnak, amelynek szerepét társadalmunk múltjában a kutatás alig vette észre eddig. *Trócsányi* Bertalan a felsőzempléni Gercselyen született, majd hat gimnáziumot végzett Sárospatakon, azután Putnokon lett segédtanító. Csak egy-két évig tanított, utána visszatért Patakra és beállt nyomdásztanulónak. A mesterség akkori viszonyai között latin és görög nyelvi ismeretei jó érvényesüléshez segítették. Bécsben, majd Prágában is dolgozott — szlovákul gyerekkorától fogva jól tudott —, elkerült Pestre, Nagyváradra. De látása gyengült, pályát kellett változtatnia: így nyitott végül Sárospatakon könyvkereskedést. Rákóczi városában a főgimnázium, a jogi és teológiai akadémia, a tanítóképző és a három népiskola elegendő forgalmat hozott a városka két könyv- és papírkereskedése számára. Trócsányi lett a főiskola tankönyv-kiadványainak főbizományosa, nála rendelték a református nép- és középiskolák számára a tankönyveket az egész országban, sőt, Amerikába is szállított a kivándorolt kálvinista magyaroknak énekes és imádságos könyveket. Még antikvár tevékenységet is folytatott: a környékbeli családok, parókiák padlásáról beszállított régi könyveket tőle vették a tanárok, meg maga a régi kollégium is.

Trócsányi Bertalan 1896-ban halt meg, ekkor *Trócsányi* Zoltán tízéves volt. Továbbra is ebben a könyves környezetben maradt: egyik bátyja vezette tovább az üzletet. A gimnázium után a budapesti egyetemre került, ahol a magyar nyelv és irodalom történelmi tanulmányozásába merült. Már első nagyobb dolgozatával akadémiai jutalmat nyert, és amint a doktorátust letette, az Akadémia alkalmazta. Előbb a könyvtárban dolgozott, utána a főtítkári hivatalba került. 1919-ben a Közoktatásügyi Népbiztosság megbízásából ő került az Akadémia összes hivatalai élére. Részt vett a proletárdiktatúra könyvtári mozgalmában, a *Dienes és Kóhalmi* által szervezett első könyvtáros tanfolyamnak is előadója volt. Mindezért a Horthy-korszak megfosztotta állásától, egy ideig visszatért a családi foglalkozáshoz és könyvkereskedő lett Budapesten. Azután szerkesztőségben dolgozott. 1934-ben elnöki tanácsos lett az akkor átszervezett Nemzeti Múzeumban, majd az akkor még a Nemzeti Múzeumhoz tartozó Országos Széchényi Könyvtárba került: a Hírlaptár vezetője lett, *Szinnyei* József, *Kereszty* István és *Rédey* Tivadar után negyedikként töltve be ezt a tisztséget. Hét évig állt a Hírlaptár élén; ebben az időben vált az 1929-i első vasteremépítés óta először újra válságossá ennek az

osztálynak a raktári helyzete. *Trócsányi* vezetése alatt rendezték be először a külföldi hírlapok ideiglenes külső raktárát előbb a volt Festetich-palota istálló-épületében, majd az ugyancsak az állam által megvásárolt egykori Eszterházy-palotában, ahol most a Rádió székel. *Trócsányi* volt az első, aki felismerte, hogy a Hírlaptár anyagát a kutatókhoz közelebb kell hozni: az amúgy is zsúfolt helyiségek egyikében kis, néhány személy elhelyezésére alkalmas olvasótermet rendezett be.

A rendelkezésre álló lehetőségekhez képest elkezdte szorgalmazni a periodikák történeti és bibliográfiai feldolgozását is, *Szimnyei* és *Kereszty* félbenmaradt kezdeményezéseit folytatva. Erre lehetőséget nyújtott a *Magyar Könyvszemle* is, az OSZK 1876-ban indult negyedéves folyóirata, amelynek szerkesztését a fiatal, reformokra törekvő főigazgató, *Fitz József*, *Trócsányira* bízta. A lap hét évig (1937—1944) *Trócsányi* szerkesztésében és a *Fitz* által alapított *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* kiadásában jelent meg. Könyv- és sajtótörténeti cikkek mellett rendszeresen hozta az átmeneti fellendülésnek indult magyar könyvtártudomány első megnyilatkozásait: *Fitz József*, *Káplány Géza*, *Goriupp Alice*, *Domanovszky Ákos* cikkeit.

Trócsányi nemcsak gyűjtött, őrzött és terjesztett, hanem írt is könyveket. Mégpedig annyit, hogy ennek az ünnepi megemlékezésnek a helyét összes művei bibliográfiája egészen betöltené. Még csoportosítani is nehéz ennek a változatos érdeklődésnek maradandó termékeit, hiszen a mély alapokra építő tudós és a szépíró között néha egészen keskeny a határ.

Kétségtelenül a nyelvtudomány felé viszi érdeklődésének első iránya: egyetemi hallgató korában fő szakja a finn-ugor nyelvészet volt. Ennek emléke vogul szójegyzéke (*Nyelvtudományi Közlemények* 1909). Finnból fordított, finn műveket ismertetett, a szamojédek nyelvét és életmódját kutatta. De már ezt megelőzte *A XVI. század e-jelölései* c. értekezése, amely egy sor a magyar irodalmi nyelv és helyesírás történetével foglalkozó dolgozat kiindulópontja lett és átvezetett a nyomdászati-, majd általában a könyvtörténet területére. Ennek lett *Trócsányi* Zoltán magántanára, majd rendkívüli tanára a budapesti egyetem bölcsészkarán.

A régi irodalmat a nyelvész szemével forgatta végig. De adatait az író képzeletével is megelevenítette. Előbb egy gyűjteményt tett közzé *A régi magyar irodalom Gyöngyösig* címmel, majd népszerű stílusban, de tudományos forrásként is használható művelődéstörténeti gyűjtőkötetekbe rendezte a múlt társadalmáról megfigyelt tényeket, amelyek azután *Magyar régiségek és furcsaságok*, *Kirándulás a magyar múltba*, *A történelem árnyékában*, *A régi falu* és utoljára *Régi világ, furcsa világ* (1958) címmel jelentek meg. Ezeket ismerte *Trócsányi* munkái közül legjobban a nagyközönség.

Mindezekkel párhuzamos szálon fűződött ennek a gazdag írói pályának egy külön, a többinél nem kevésbé jelentős fonala: az orosz irodalom tanulmányozása, fordítása, kommentálása. Talán még apja szülőházáig vezethető vissza a szláv világ iránti érdeklődés, amely hamarosan az orosz irodalom gazdag világa felé vezet. *Puskint*, *Gogolt*, *Goncsarovot* kezdi fordítani, *Dosztojevszkij*-breviáriumot és életrajzot ad ki. Még nem felderített része volt az 1920-as évek rendkívül olcsón forgalomba hozott oroszból fordított kiadványainak létrejöttében. 1945-től kezdve egy sor cikke jelent meg a magyar-orosz nyelvi és irodalmi kapcsolatok történetéből. 1945 és 1952 között az egyetem bölcsészkarán az orosz nyelv és irodalom nyil-

vános rendes tanára volt. A magyar gimnáziumok első orosz szakos tanárai az ő jegyzeteiből ismerték meg a legújabb szovjet irodalomkutatás eredményeit.

Nem életrajz, csak a könyvtörténész, a könyvtáros, a könyvterjesztő és a kultúra-közvetítő *Trócsányi* ünnepi köszöntése ez az írás. Egy szinte pazarlóan termékeny élet előtt tisztelegnek tanítványai és barátai.